

Duch školy

Návrh správy expertnej skupiny
Ministerstva školstva, mládeže a telesnej
výchovy Slovenskej republiky

IVAN TUREK A KOLEKTÍV

Expertná skupina Ministerstva školstva, mládeže a telesnej výchovy Slovenskej republiky Duch školy predkladá učiteľskej verejnosti na posúdenie návrh správy, ktorá obsahuje všeobecné zásady budúceho československého školstva a ktoré považujeme za vyjadrenie nového ducha nášho školstva.

Expertná skupina pracovala v období január a február 1990 pod vedením PhDr. Ing. Ivana Tureka, CSc., v tomto zložení: Doc. Ing. Petr Byčkovský, CSc., Ing. Jaromír Coufalík, CSc., Prof. PhDr. Ladislav Ďurič, DrSc., Ing. Július Eliáš, PhDr. Anton Furman, Doc. Ing. František Kassay, CSc., PhDr. Milan Krankus, CSc., PhDr. Miron Zelina.¹

Situácia v školstve od 50-tych rokov by sa dala charakterizovať ako školská explózia. Došlo k prudkému vzrastu stredného i vysokého školstva, a to ako v socialistických krajinách, tak i v krajinách kapitalistických. Dôvodom tohto vzrastu bolo presvedčenie, že školstvo je rozhodujúcim činiteľom hospodárskeho, spoločenského, politického i kultúrneho rozvoja. Najmä od polovice 70-tych rokov fakty len čiastočne potvrdzujú tieto očakávania a vzniká rozpor medzi rýchlo sa meniacou spoločnosťou a pomaly sa meniacou školou. Škola stojí pred základnými problémami modernej spoločnosti: explóziou informácií, požiadavkami búrlivo sa rozvíjajúcej vedy a techniky, vplyvom prostriedkov masovej informácie, urbanizáciou, porušením starých vzorov, problémami anonymity, odcudzenia atď. a škole sa nedarí vždy úspešne s týmito problémami vysporiadať. Na celom svete sa ozývajú kritické hlasy na prácu školy. Konzervatívci jej vyčítajú zníženie akademickej úrovne, nedostatok disciplíny, zanedbávanie talentovaných žiakov; radikáli, že škola je depresujúca, neradostná, autokratická, slúži na manipuláciu s ľuďmi, že byrokratický systém riadenia školstva je odolný voči reformám, nedovoľuje uplatňovať iniciatívu apod.¹

V krajinách strednej a východnej Európy sa škole vyčíta, že vzdelávacia funkcia a v jej rámci odovzdávanie informácií prevažuje nad funkciami výchovnou a rozvíjajúcou. Učivo má encyklopedický charakter, nové učivo sa mechanicky pridáva k starému, čím vzniká jeho predimenzovanosť a v jeho dôsledku preťažovanie žiakov, najmä pamäťovým učením, všetci žiaci určitého ročníka si osvojujú to isté učivo, čím sa podporuje priemernosť. V učive nie sú zahrnuté kľúčové problémy ľudstva: nebezpečenstvo jadrovej vojny, preľudnenie, narušo-

¹ Redakčná rada časopisu Pedagogika doporučila publikovať tento text v pôvodnej podobe, akožto dokument charakterizujúci jednak dobu svojho vzniku (březen 1990), jednak obsahujúci radu stále aktuálnych námětů do diskuse.

vanie ekologickej rovnováhy, neracionálne hospodárenie so surovinami, energiou atď. Vyučovacie metódy sú verbálne, vo vyučovaní dominuje učiteľ, zatiaľ čo žiak je pasívny. V škole je veľa informácií, ale málo činnosti; absolventi škôl dostávajú vysvedčenia a diplomy, ktoré neodzrkadľujú ich skutočnú kvalifikáciu; materiálne prostriedky vyučovania zaostávajú za technickým rozvojom; prevláda hromadné vyučovanie na úkor skupinového a individuálneho.²

Vyššie uvedené nedostatky sa plne vzťahujú aj na československé školstvo. Väčšina výskumov zameraných na zisťovanie a hodnotenie výsledkov práce nášho školstva konštatovala jeho nízku efektívnosť.³

Za hlavné príčiny neuspokojivého stavu československého školstva považujeme najmä: administratívno byrokratické a príliš centralizované riadenie školstva; nekompetentné zásady aparátu KSČ do školstva; nízky podiel štátneho rozpočtu na školstvo; strnulosť jednotlivých typov a stupňov škôl; nedostatky v prijímaní žiakov, študentov i učiteľov na stredné a vysoké školy; zneváženie spoločenského postavenia učiteľa, potláčanie jeho osobnosti; nízku kompetenciu mnohých riadiacich pracovníkov v školstve, ale i niektorých učiteľov; rozmach protekcionárstva, rodinkárstva, korupcie, lajdáctva; nízku úroveň rozvoja pedagogických vied a činnosti výskumných i metodických zariadení v rezorte školstva atď.

Naša spoločnosť potrebuje naliehavo školský systém, ktorý efektívne prispeje k riešeniu sociálnych, ekonomických, politických a morálnych problémov našej doby. Potrebuje školstvo, ktorého najvšeobecnejší cieľ (ideál) vyjadril výstižne a nadčasovo J. A. Komenský: Prvým, ak nie jediným čo má byť našim cieľom je šťastie ľudského rodu. Ľudský rod (spoločnosť) bude šťastný len vtedy, ak budú šťastní konkrétni ľudia, ktorí ju tvoria⁴. Aby sa to dosiahlo, snahou školského systému musí byť intelektuálny, citový, mravný a telesný rozvoj osobnosti a integrovanie týchto zložiek v dokonalého, harmonického rozvinutého človeka, schopného zodpovedne vytvárať budúcu spoločnosť, človeka, ktorý vidí zmysel života v angažovanej spoločenskej činnosti, v tvorivom vykonávaní pracovnej činnosti, v aktívnej účasti na kultúrnom živote.

Náš školský systém by mal vychovávať, formovať a zámerne rozvíjať:

- psychicky i fyzicky zdravého jedinca;
- kultúrneho, humánneho, demokratického (slobodného, ale pritom disciplinovaného), inteligentného a tvorivého človeka, pripraveného na permanentnú sebevýchovu, sebazvedelávanie, sebazdokonaľovanie;
- osobnosť, ktorá sa neuspokojí s dosiahnutými cieľmi, ale ktorá si bude neustále klásť ďalšie a vyššie ciele a tieto sa bude snažiť dosahovať v záujme seba, rodiny, štátu, spoločnosti, ale najmä celospoločenského pokroku;
- osobnosť, ktorá bude šťastná, ak budú šťastní aj iní, ktorej „ležia na srdci“ aj osudy iných.

Pri tvorbe školského systému, ktorý by čo najefektívnejšie dosahoval tieto ciele je potrebné vychádzať z našich tradícií; prihliadať na ekonomické, sociálne, politické podmienky: zahraničné skúsenosti (najmä hospodársky rozvinutých krajín), ale najmä rešpektovať a prispôbovať sa zmenám, ktoré vo vývoji našej spoločnosti (vedy, techniky, výroby, kultúry) prebiehajú a budú prebiehať, pretože mládež, ktorá sedí dnes v školských laviciach, dosiahne svoj najproduktívnejší vek o 20–30 rokov. O ktoré zmeny ide? Aké úlohy (ciele) pre školský systém z týchto zmien vyplývajú? Odpovede na tieto otázky sme sa pokúsili zhrnúť v nasledujúcej tabuľke.

1. Demokratická a humanizácia spoločenského života v ČSR, chápaná najmä ako právo každého človeka na plnú realizáciu svojich možností a na tvorbu vlastnej budúcnosti. V demokracii je uznanie hodnoty človeka najvyššou hodnotou. Demokratická spoločnosť smeruje k tomu, aby všetkým občanom zaistila rovnakú mieru slobody, rozvoja jeho osobnosti a možnosti zodpovedného tvorenia vlastného života.

2. Explozívny rast vedeckotechnických poznatkov (informačný výbuch), ktorý je taký prudký, že tieto poznatky si nemožno osvojiť v priebehu školskej dochádzky. Navyše tieto poznatky s rýchle menia a zastarávajú, aj encyklopédie starnú rýchlejšie ako človek.

Pripraviť jedinca na plnú sebarealizáciu, aktívnu účasť v budovaní a riadení demokratickej spoločnosti; na uplatňovanie a obranu ľudských práv, základných hodnôt demokracie a humanizmu, zdravia a ochrany prírody; na odhaľovanie a odmietanie násilia, agresie, extrémizmu, fanatizmu, totalizmu, šovinizmu, egoizmu.

Rozvíjať intelektuálne a kultúrne potreby jedinca tak, aby si cenil, obhajoval a vytváral najvyššie ľudské hodnoty (mier, lásku, slobodu, porozumenie, solidaritu, pomoc iným atď.), aby sa angažoval za zdravý vývoj ľudstva.

Zabezpečiť: všeobecné právo na vzdelanie, a to po celý život; rovnakú dostupnosť vzdelania pre všetkých, ale aj rovnaké možnosti dosiahnuť úspech; vertikálnu a horizontálnu mobilitu vo vzdelávaní; rozširovanie počtu a typov vzdelávacích zariadení; rovnosť formálneho a neformálneho vzdelávania; demokratizáciu vzťahu učiteľ-žiak; vytvorenie priestoru pre rozmanitosť individualít, záujmov, aspirácií, pre rozvoj tvorivosti; účasť vzdelávaných a učiteľov na riadení vzdelávacích inštitúcií a pri formovaní školskej politiky; decentralizáciu riadenia školstva, jeho odbyrokratizovanie a odpolitizovanie.

Vyzbrojiť vzdelávaných prostriedkami pre permanentné celoživotné sebavzdelávanie a rozvoj ich osobností. Spomedzi týchto prostriedkov je najdôležitejší rozvoj poznávacích potrieb a schopností vzdelávaných, ako aj ich aktívny prístup k sebavzdelávaniu, sebavýchove a sebaukávaniu. Výsledkom má byť ovládnutie racionálnych spôsobov učenia sa; rozvoj schopností vyhľadávať, spracovávať a aplikovať informácie. Vzdelávanie v školstve orientovať tak, aby tvorilo základ pre ďalšie celoživotné vzdelávanie. Dôležitá je tiež neustála modernizácia učiva, nepretržité vzdelávanie a sebavzdelávanie učiteľov; interdisciplinárny prístup k výberu učiva a vyučovacích predmetov; zdokonaľovanie vyučovacích metód a foriem umožňujúcich samostatnosť, aktivitu, tvorivosť vzdelávajúcich, ako aj využívanie najmodernejších učebných pomôcok a didaktickej techniky. Je potrebné tiež uľahčiť prístup k našej i zahraničnej literatúre.

3. Premena vedy na bezprostrednú výrobnú silu a premena materiálnej výroby na technologickú aplikáciu vedy. Scientifikácia (zvedčenie, resp. prenikanie vedy) všetkých zložiek spoločenského života, čo vyvoláva zmeny v štruktúre výroby, v ekonomicke, riadení, kultúre atď. Život každého človeka, či sa mu to páči alebo nie, je ovplyvňovaný vedou a technikou. Väčšina ľudí má ale z techniky len pasívny prospech, nerozumie jej, a preto ju nemôže ovládať. Nekontrolovaný technicko-hospodársky rast je reálnou hrozbou ľudstva.

4. Vyčerpanie zdrojov extenzívneho vývoja nášho národného hospodárstva. Nevyhnutnosť prechodu na intenzívny spôsob hospodárenia.

5. Rast a rýchle zemny kvalifikačnej štruktúry, čo sa prejavuje v zanikaní tradičných povolání, vznikání nových, vyžadujúcich si vyššiu kvalifikáciu. Presun ľudí zo sektoru priemyslu do služieb atď., čo vyvoláva potrebu rekvalifikácie ľudí.

6. Zmena funkčnej úlohy a miesta človeka vo výrobnom procese ako dôsledok rozvoja automatizácie. Eliminovanie podielu jednoduchšej a nekvalifikovanej práce.

7. Vzrast voľného času v dôsledku skracovania dĺžky pracovného času, ako aj predlžovania priemernej dĺžky ľudského života.

Osvojiť si ducha vedy, vedeckého myslenia, vedeckých metód, podstatu ktorých je v cieľavedomom, systematickom hľadaní, objavovaní, dokazovaní, konštruktívnej kritickosti, aktivite a samostatnosti. Osvojiť si základné nosné prvky vied: zovšeobecnené pojmy, princípy, vzťahy, zákony, teórie, ako aj zovšeobecnené spôsoby činnosti zabezpečujúce transfer — prenos vedomostí a zručností a tvoriacich základňu pre získanie ďalších poznatkov. Rozumieť technike je v modernej dobe nevyhnutné, a preto to má byť súčasťou všeobecného vzdelania každého človeka. Súčasne je potrebné učiť o humánných aspektoch tvorenia technickej civilizácie ako vzniku „nového sveta“ uspokojujúceho ľudské potreby a nového priestoru pre rozvoj kultúrnych a tvorivých síl človeka.

Uvoľniť tvorivý potenciál ľudí ako hlavný zdroj ďalšieho rozvoja spoločnosti. Predpokladá to rozvíjať tvorivé myslenie, formovať tvorivé schopnosti mládeže, ale aj poznať seba, predchádzať psychosomatickej záťaži a civilizačným ochoreniam, vedieť regenerovať svoje sily, preladovať sa z jednej činnosti na druhú. Miesto „homo faber“ vychovávať „homo creator“ — ľudí so smelým, novátorským, tvorivým myslením, nachádzajúcich nové cesty a metódy vo vede, technike, ekonomike, riadení, kultúre.

Poskytnúť vzdelávaným také všeobecné vzdelanie, ktoré im umožní neskoršie zmeny kvalifikácie bez újmy na efektívnosti vykonanej práce. Odborné vzdelanie by nemalo smerovať iba k príprave na výkon určitej profesie či povolania, ale najmä k formovaniu schopností adaptovať sa na permanentný vývoj kvalifikácie a povolání, vývoju nových spôsobov výroby a zmene pracovných podmienok. Osvojiť si racionálne spôsoby učenia sa. Vytvoriť efektívny systém rekvalifikácie ľudí.

Poskytovať vzdelanie minimálne na stredoškolskej úrovni. Rozvoj vysokoškolského vzdelávania.

Pripraviť vzdelávaných na racionálne využívanie voľného času a to prostredníctvom rozvoja starostlivosti o svoje zdravie, pestovanie ušľachtilých záujmov, celkovú harmonizáciu osobnosti, pozitívne prežívanie života, ale najmä formovaním tvorivých schopností, pretože len v tvorivej činnosti nachádza ľudská prirodzenosť svoju najlepšiu sebarealizáciu.

8. Rozvoj masovokomunikačných prostriedkov a výpočtovej techniky (ale tiež turistiky), ktorý spôsobuje, že televízia, rádio, tlač (i turistika) sa stávajú významným prostriedkom pôsobenia na deti, mládež i dospelých. Masovokomunikačné prostriedky a výpočtová technika môžu znásobiť efektívnosť vyučovacieho procesu, oslobodiť školu od časového a priestorového tlaku. Vývoj mikroprocesorov môže vyvolať rovnakú revolúciu vo vzdelaní, kultúre, osвете ako vynález tlače.

9. Palivová a energetická kríza, ekologická kríza ako dôsledok neuváženeho rozvoja vedecko-technickej revolúcie. Ochrana životného prostredia, možnosť vyčerpania energetických i surovínových zdrojov, medzinárodné ekologické vzťahy, svetový mier a vo sfére mravnej solidarita a zodpovednosť sa stávajú problémami konkrétnymi. Žiadny štát, národ ani jednotlivec by nemal ignorovať tieto problémy a požiadavky súčasného sveta.

10. Zintenzívnenie spoločenských foriem práce, diferenciácia a integrácia výroby, rozvoj medzinárodnej delby práce a spolupráce. Zintenzívňovanie medziľudských vzťahov (v dôsledku koncentrácie ľudí v mestách a pod.), ale aj pocitov odcudzenia, izolovanosti, samoty jedinca.

11. Mladí ľudia dozrievajú o 1 až 2 roky skôr ako ich rovesníci pred niekoľkými desaťročiami. Zostávajú v škole dlhšie a preberajú zodpovednosť o veľa neskôr. Vo veku 18 rokov majú volebné právo, ale nemajú možnosť podieľať sa na rozhodovaní v školách. Medzi školou a svetom dospelých — svetom práce je izolovanosť. Mladí ľudia prichádzajú do zamestnania po dlhých rokoch školského vzdelávania, nie sú dostatočne pripravení niest zodpovednosť, starať sa o druhých, podnikat rozhodné činy atď., pretože v škole si zvykli na to, že učitelia im podrobne naplánovali prácu. Pretože mladí ľudia sú veľmi dlho závislí na dospelých — rodičoch a učiteľoch, nie sú dosť samostatní.

Rešpektovať skutočnosť, že škola už nie je jediným a pre každého rozhodujúcim zdrojom poznania vo všetkých oblastiach. Nevyhnutnosť diferencovaného prístupu k vzdelávaným. Skoordinovať výchovnovzdelávacie pôsobenie školy s masovokomunikačnými prostriedkami v záujme efektívneho dosiahnutia spoločného cieľa — všestranne a harmonicky rozvinutej osobnosti, tvorcu šťastia svojho i celej spoločnosti. Zefektívniť a rozšíriť vyučovanie cudzích jazykov, najmä angličtiny. Využívať výpočtovú techniku pri vzdelávaní. Znalosť práce s počítačmi a ich využívanie sa stáva súčasťou gramotnosti človeka.

„Vzdelávanie v každej krajine by malo byť orientované aj na problémy súčasného sveta, a to medzinárodné pochopenie a spoluprácu, zachovanie mieru, ochranu ľudských práv a základných slobôd, schopnosť žiť a spolupracovať s inými ľuďmi, vlastenectvo a internacionalizmus“⁵, ale aj na ochranu životného prostredia, kontrolu vedecko-technického pokroku, vývoj nových zdrojov energie atď. Nedopustiť spolitizovanie školstva. Formovať ekonomický, racionálny prístup k riešeniu problémov.

Formovať schopnosť vzájomného chápania, porozumenia, komunikácie a spolupráce — kooperácie s inými ľuďmi. Je to možné len v činnosti a preto je nevyhnutné zaraďovať do vyučovacieho procesu aj skupinové a kolektívne formy práce vzdelávaných. Zefektívniť a rozšíriť vyučovanie cudzích jazykov. Umožniť medzinárodné kontakty učiteľov a vzdelávaných. Urobiť prestavbu medzi vzdelávaním a prácou, a to aj rekonštruovaním sveta práce. Mládež má mať príležitosť pracovať s dospelými v reálnych životných situáciách. Študenti by mali mať určité obdobie dobre organizovanej praxe v podnikoch, mimo školy, ale nie bez kontaktu s ňou a bez jej dohľadu. Uplatňovať vo vyučovaní také metódy, formy a materiálne prostriedky, ktoré vedú mladých ľudí k samostatnosti, zodpovednosti v myslení i rozhodovaní.

12. Protirečenie medzi rastom dopytu po vzdelávaní a obmedzenou kapacitou škôl a tiež výdavkov na školstvo.

Odstrániť byrokratizáciu, centralizmus a nepružnosť riadenia školstva a štruktúry školstva. Zlepšiť profesionálnu orientáciu mládeže a tiež koordináciu medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním.

13. Možnosť vzniku nedostatku pracovných príležitostí pre niektorých vzdelaných mladých ľudí.

Rozvíjať schopnosť adaptovať sa na rýchle sa meniace podmienky práce, rozvíjať iniciatívu, podnikavosť, tvorivosť, schopnosť racionálne sa učiť, komunikovať a spolupracovať s ľuďmi. Zaviesť rekvalifikačné vzdelávanie (štúdium popri zamestnaní, skrátený pracovný čas a pod.).

Nerobíme si nárok, že sme uviedli všetky zmeny v spoločnosti a z nich vyplývajúce úlohy školského systému. Medzi vyššie uvedenými úlohami školského systému, ktoré vyplývajú zo súčasných i perspektívnych potrieb rozvoja našej spoločnosti sa najčastejšie vyskytujú pojmy: rozvoj poznávacích a najmä tvorivých schopností človeka, rozvoj schopnosti učiť sa, adaptovať sa na rýchle sa meniace podmienky života. Výskumy o hraniciach ľudského intelektu vo väčšine hovoria, že rozvíjať schopnosti človeka možno takmer bez obmedzenia, ale nie je tomu tak s faktickými vedomosťami. Preto v súčasnosti pristupuje k dvom funkciám vyučovacieho procesu – vzdelávacej a výchovnej, funkcia tretia – rozvíjajúca, pod ktorou treba rozumieť cieľavedomý a systematický rozvoj motivácie k neustálemu zdokonaľovaniu seba, túžbe po progresívnom hľadaní zmyslu života; rozvoj poznávacích záujmov a potrieb žiakov; rozvoj ich poznávacích schopností (vnímania, predstavivosti, pamäte, myslenia i rozvoj hodnotiaceho myslenia, ktorý tvorí základ mravnej a estetickej výchovy), a najmä rozvoj ich tvorivých schopností a schopnosti racionálne učiť sa a pružne sa prispôsobovať rýchle sa meniacim podmienkam života, t.j. rozvoj intelektovej sféry človeka, ale aj rozvoj mravnej, citovej, vôľovej i telesnej sféry osobnosti človeka. Týmto konštatovaním nepovažujeme dopad zmien vo vývoji spoločnosti na školský systém ani zďaleka za vyčerpaný.

Komisia expertov UNESCO, ktorej úlohou bolo vypracovať prognózy vývoja školských systémov prišla k záveru, ktorý vyplýva aj z vyššie uvedených úloh školského systému, že „nadišiel čas, aby si školstvo postavilo nové ciele: učiť sa ako žiť, učiť sa ako sa učiť, aby po celý život bolo možné osvojiť si nové poznatky; učiť sa myslieť slobodne a kriticky; učiť sa milovať svet a robiť ho ľudskejším; učiť sa ako sa samostatne rozvíjať v tvorivej práci a prostredníctvom nej“.⁶ V tom istom dokumente UNESCO sa medzi iným píše: „Nadiehli sme sa, kedy treba priznať v záujme celého ľudstva, že výchova je životom a život neustálou výchovou... Vzdelávanie má byť realizované prostredníctvom mnohých prostriedkov a najdôležitejšie nie je to, po akej vzdelávacej dráhe človek išiel, ale to čo sa naučil a čo vie... Vstup do rôznych typov škôl a takisto prijímanie do pracovných funkcií musia závisieť výlučne od vedomostí a schopností človeka...”

Je potrebné dosiahnuť, aby človek bol schopný posudzovať svoje činy zo širšieho aspektu, aby mal pocit zodpovednosti za osud celého ľudstva. Otázky rozvoja, zvyšovania životnej úrovne i zachovania mieru vo svete nemôžu zostať naďalej iba záležitosťou vlád zamotaná často do vlastných problémov vládnutia a často obmedzovaných rôznymi doktrínami. Iba verejná mienka, ak sa stane naozaj všeobecnou, celosvetovou mienkou môže vnieť do života také samozrejmé, nevyhnutné, ale doteraz nerealizované požiadavky ako odstránenie atómových zbraní, znížovanie vojenských rozpočtov, zachovanie mieru, zlepšenie životného prostredia atď. Ak národy majú vyriešiť tieto problémy, ak ľudstvo chce prežiť, potom si ľudia musia byť vedomí svojich ambícií a svojich síl, musia sa oslobodiť od fatalizmu, musia

sa zbaviť pasivity. Túto psychickú silu a istotu im môže dať jedine vzdelanie, vzdelanie prístupné a otvorené pre všetkých.⁴⁷ Spoločnosť si musí ceniť vzdelanie a múdrosť ako jednu z najvyšších hodnôt.

Školský systém, ktorý je založený na tom, že v priebehu niekoľkých rokov školskej dochádzky si možno osvojiť vedomosti a zručnosti postačujúce na celý život, že život človeka je rozdelený do troch oddelených etáp: školská dochádzka (príprava na život) – aktívny život – staroba, je anachronizmom. Život, ktorý podlieha prudkým zmenám vyvoláva potrebu pružného školského systému, operatívne sa prispôbujúceho inováciám, ba čo viac, kým doteraz rozvoj školstva nasledoval až za ekonomickým rozvojom, ukazuje sa tendencia, že školstvo bude predbiehať a usmerňovať ekonomiku. Odveky bolo úlohou školy reprodukovanie spoločnosti a jej spoločenských a výrobných vzťahov. V súvislosti s prudkou akceleráciou ľudstva pripadla škole úloha formovať „neznáme deti pre neznámy svet“. Školstvo musí predvídať, ale aj formovať budúcnosť ľudstva. Preto je potrebná zmena systému školstva, vyžadujúca zmeny vo všetkých prvkoch tohto systému, v teórii i praxi, štruktúre, učive, metódach, formách, prostriedkoch, riadení i organizácii. Školský systém musí sa premeniť na systém celoživotného, permanentného vzdelávania. Tento systém by mal zahŕňať výchovu v predškolskom veku (pozn.: dnes sa už všeobecne uznáva obrovský význam raného detstva a predškolského veku pre rozvoj osobnosti), povinné stredoškolské a čoraz masovejšie vysokoškolské vzdelanie. Jeho zavŕšením je vzdelávanie dospelých, ktoré dopĺňa všeobecné i odborné vzdelanie, zdokonaľuje prípravu, preškofovaním a vzdelávaním prehlbuje kultúrne aktivity a umožňuje plnohodnotné využitie voľného času. Systém celoživotného vzdelávania by mal umožniť každému človeku plnú realizáciu jeho osobnosti. Školy by sa mali stať vzdelávacími a kultúrnymi strediskami, ktoré budú slúžiť celej spoločnosti a nie iba jej časti. Učiteľ zostane ústrednou postavou školského systému, ale musí si uvedomiť, že už nie je neomylnou autoritou, ale poradcom, ktorý pomáha vzdelávaným rozvíjať ich schopnosti a záujmy. Namiesto informovania, vysvetľovania, skúšania bude motivovať, organizovať vhodné podmienky, radiť, pomáhať vzdelávaným. Najmä počítačové systémy a mikroprocesorové zariadenia mu uľahčia prácu a umožnia zvýšiť podiel tvorivej práce v jeho činnosti. Vzdelávaní sa nebudú iba pozerieť, čo robí učiteľ, počúvať ho, napodobňovať ho, ale budú hľadať, objavovať, prežívať, spolupracovať. Samostatnosť, aktivita, tvorivosť učebnopožívacej činnosti vzdelávaných sú spoločným znakom všetkých moderných koncepcií vzdelávania.

Našou základnou ideou je návrh na vytvorenie systému celoživotného vzdelávania. Túto ideu sa pokúsime zdôvodniť ešte raz: Ak vieme, že mladý robotník v priebehu svojho produktívneho života bude musieť niekoľkokrát zmeniť svoju profesiu, často sa prispôbovať novým pracovným technológiám; ak mladý vedec bude môcť vykonávať vedeckú prácu na báze vedy, ktorú si osvojí až po ukončení vysokej školy; ak vieme, že život nemožno deliť na dve etapy – jednu, v ktorej sa hromadia vedomosti a druhú, v ktorej sa využívajú; ak vieme, že osvojené vedomosti a ich posväcujúce vysvedčenia a diplomy nemajú dlhodobú hodnotu; ak vieme, že dospelý človek sa môže pri vhodnej motivácii naučiť za rovnaký čas viac ako dobrý žiak učiaci sa pod nátlakom a bez záujmu; ak vieme, že dnes existujú efektívne prostriedky sprístupňujúce informácie dospelým, mali by sme sa zhodnúť v tom, že celoživotné vzdelávanie človeka v modernej, neustále sa meniacej spoločnosti je nevyhnutnosťou. Dôležité je pritom u človeka vzbudiť motiváciu, zvedavosť, rozvíjať jeho intelektuálne a kultúrne potreby; učiť ho učiť a hodnotiť sa; objavovať, prežívať, tvoriť, prispôbovať sa meniacim podmienkam a nie memorovať fakty a poučky. Človek sa musí aktívne podieľať na svojom vzdelávaní; spolurozhodovať, čo sa bude učiť, ako, kedy a kde sa to bude učiť, a to na základe svojich potrieb, záujmov, aspirácií, individuality. Takto bude môcť zobrať zodpovedne svoj osud do vlastných rúk ako vzdelaný a kultúrny človek. Systém

celoživotného vzdelávania je zatiaľ iba návrhom, predstavou vzdelávania formálneho i neformálneho, inštitucionálneho i neinštitucionálneho, trvajúceho od detstva do staroby.

Prihliadajúc na skúsenosti so školskými reformami v hospodársky vyspelých krajinách a najmä na doporučená UNESCO⁸ považujeme za potrebné rešpektovať pri modernizácii a demokratizácii nášho školstva tieto zásady (ktoré podľa nášho názoru by mali charakterizovať aj nový duch československého školstva a budúci československý školský systém):

1. Zásada permanentného vzdelávania: Každý človek má mať možnosť učiť sa po celý život. Idea celoživotného vzdelávania je hlavným princípom československej vzdelávacej politiky pre ďalšie obdobie.
2. Zásada celoživotnej perspektívy vzdelávania: Vzdelávanie nemožno chápať iba ako prípravu na život, ale ako prežívanie života, a to tým, že vzdelávanie sa rozširí v čase i v priestore. Znamená to, že vzdelávanie má prebiehať vo všetkých obdobiach ľudského života, podľa potrieb a podmienok každého jedinca. K tomu je potrebné vytvárať aj primerané sociálno-psychologické podmienky. Vzdelávanie musí prestať byť obmedzované múrmi školských budov, má sa stať masovým hnutím.
3. Zásada zmenšenia formalizmu vo vzdelávaní: Vzdelávanie má byť realizované prostredníctvom mnohých a rôznych prostriedkov a najdôležitejšie nie je to, po akej vzdelávacej dráhe človek išiel, ale to, čo sa naučil a čo vie. Znamená to, že treba umožniť každému slobodný výber vlastnej cesty vzdelávania v rámci omnoho pružnejšieho školského systému ako existuje teraz a nenútiť ho, v prípade že túto cestu opustí, aby sa až do konca života musel vzdať ďalšieho vzdelávania. V školskom systéme teda nesmú vzniknúť žiadne „slepé“ uličky. Vzdelávanie dennou formou, diaľkové, večerné štúdium, korešpondenčné kurzy atď., ako aj rôzne formy sebazvzdelávania využívajúce informácie prostredníctvom masovokomunikačných prostriedkov, knižníc, počítačov atď., t.j. vzdelávanie formálne i neformálne, inštitucionálne i neinštitucionálne musia byť považované za rovnocenné. Rovnocenné postavenie rôznych druhov škôl (štátne, cirkevné, súkromné) môže vytvoriť potrebný konkurenčný tlak na vzdelávacie inštitúcie, čím sa naša výchovnovzdelávacia sústava začne rozvíjať na princípe priťažlivosti pedagogických ideí a nie na ich mocenskom presadzovaní.
4. Zásada mobility a voľby vzdelávania: Je potrebné vytvoriť otvorený vzdelávací systém, ktorý uľahčí horizontálnu i vertikálnu mobilitu vzdelávaných a znásobí možnosti voľby. Znamená to, že študujúci budú môcť voľne, z vlastnej vôle opustiť školu, ale sa do nej aj vrátiť. To si vyžaduje zrušiť umelé bariéry medzi rôznymi stupňami, cyklami a oblasťami vzdelávania, medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním, ako aj oveľa pružnejšie právne predpisy v oblasti školstva.
5. Zásada voľného prístupu k vzdelávaniu: Prístup k rôznym typom vzdelávania (vstup do rôznych typov škôl) a prijímanie ľudí do pracovných funkcií musia závisieť výlučne od vedomostí, schopností a predpokladov každého uchádzača. Vyžaduje si to odstrániť apriórnu selekciu na základe absolvovania predošlých stupňov vzdelávania (vysvedčenia, diplomy), pretože príslušné vedomosti, zručnosti, i schopnosti sa nemusia získať iba v škole, ale aj individuálnym štúdiom a skúsenosťami osvojenými pri výkone určitého povolania.
6. Zásada vzdelávania v predškolskom veku: Výchova detí v predškolskom veku je základným predpokladom vzdelávacej a kultúrnej politiky, pretože výsledky vedy jednoznačne dokazujú nesmiernu dôležitosť predškolského veku pre neskorší rozvoj schopností a celej osobnosti.
7. Zásada povinného stredného vzdelania: Každé dieťa musí mať zaručenú možnosť získať stredné všeobecné i odborné vzdelanie formou denného štúdia. Konceptia stredného všeobecného vzdelania musí byť rozšírená tak, aby umožnila žiakom poznať seba samých a nachádzať správny spôsob života. Je nutné harmonicky rozvíjať súčasne intelekt, mravnosť, estetické čítanie, starostlivosť o vlastné zdravie, ale aj manuálne zručnosti. Za dôležitejšie ako vedomosti sa považujú určité schopnosti, zručnosti a postoje (hodnotová orientácia), napr.: schopnosť komunikovať s ľuďmi; jednoducho a jasne formulovať myšlienky; počúvať iných; postrehnúť to, čo je podstatné a to podstatné zhrnúť, zovšeobecniť; organizačné schopnosti; schopnosť riešiť problémy, logicky a kriticky myslieť; zhromažďovať, spracúvať a aplikovať informácie; schopnosť pracovať individuálne, ale aj v tíme; schopnosť učiť sa a prispôbovať sa novým situáciám; tvorivosť atď. Do učebných osnov, nie však ako samostatné vyučovacie predmety, treba

- zaradiť aj tzv. globálne problémy ľudstva: zachovanie mieru, odzbrojenie, problematiku ľudských práv, interkulturálnu výchovu, výchovu k ochrane a tvorbe životného prostredia. Do učebných osnov treba zaradiť aj vedy o človeku, najmä psychológiu, aby umožnili vzdelávaným poznať seba samého, porozumieť vlastnej osobnosti i podstate vzťahu k iným ľuďom. Potrebne je realizovať tiež interdisciplinárny prístup a zvýšiť flexibilitu vzdelávacieho systému širším zavádzaním celej škály povinne i nepovinne voliteľných predmetov. Napr. štáty Európskej rady sa zhodli v tomto chápaní všeobecného vzdelania: materinský jazyk, 1–2 cudzie jazyky, z toho jeden aktívne, matematika, dejepis, zemepis, občianska výchova, základné poznatky z prírodných vied a techniky, ale v žiadnom prípade nie encyklopedické vedomosti.⁹ Nový obsah učiva sa má orientovať najmä na schopnosti, komplexný kognitívny rozvoj, na generalizovateľné vedomosti, na citovú a motivačnú oblasť osobnosti žiakov. Odborná príprava nemá byť zameraná na úzke špecializácie a povolania, ale je potrebné rozvíjať schopnosť prispôbovať sa rýchle meniacim spôsobom práce, požiadavkám rôznych povolání. Odborné vzdelanie má pomôcť optimálnej mobilite v zamestnaní a uľahčovať prechod z jedného povolania či odvetvia do druhého. Ide teda o širokú prípravu na úkor úzkych špecializácií. Odborné vzdelanie má byť budované na dobrom strednom všeobecnom vzdelaní.
8. Úloha priemyslu, poľnohospodárstva, služieb pri vzdelaní: Ak sa má stať vzdelávanie naozaj celoživotnou a masovou záležitosťou, musia mať priemyselné, poľnohospodárske, obchodné a iné podniky rozsiahle vzdelávacie funkcie, (materiálne, kadrové, organizačné atď.).
 9. Vysoké školy: Je potrebné rozširovať vzdelávanie na vysokoškolskej (postredoškolskej) úrovni tak, aby bolo schopné uspokojovať stále rastúce požiadavky jednotlivcov i spoločnosti. Treba rozširovať a diferencovať obsah vzdelávania, jeho prostriedky (organizačné formy, metódy, materiálne prostriedky), ako aj kategórie študujúcich. Jednotlivé vysoké školy (fakulty) majú byť autonómne, samostatné jednotky a na vysoké školy treba vrátiť akademické slobody.
 10. Vzdelávanie dospelých: Zavŕšením vzdelávacieho procesu je vzdelávanie dospelých, ktoré dopĺňa všeobecné i odborné vzdelanie, zdokonaľuje prípravu, zabezpečuje rekvalifikáciu, prehľbuje kultúrne aktivity a umožňuje plnohodnotné využitie voľného času. To si vyžaduje, aby sa školy stali vzdelávacími a kultúrnymi strediskami, ktoré budú slúžiť celej spoločnosti a nie iba jej časti.
 11. Sebavzdelávanie: Nový druh vzdelávania robí z človeka pána a tvorcu svojho vlastného kultúrneho rozvoja. Sebavzdelávanie, najmä riadené sebavzdelávanie má nenahraditeľnú hodnotu vo vzdelávacom systéme. Vyžaduje to začať do vzdelávacieho systému inštitúcie a služby nového druhu určené na pomoc individuálnemu štúdiu: laboratória pre štúdium jazykov a pre prírodovedné i technické štúdium, dokumentačné strediská, knižnice a rôzne knižnícké služby, databanky, audiovizuálne učebné pomôcky atď.
 12. Žiak, študent, vzdelávaný: Zo vzdelávacieho (žiaka, študenta), ktorý bol doteraz prevažne pasívnym objektom vzdelávacieho procesu sa stáva aktívny subjekt vlastného vzdelávania a spolutvorca svojho duševného i telesného zdravia. Tou mierou, akou vzdelávaný dospieva, má mať stále viac voľnosti sám rozhodovať o tom, čo sa chce učiť, ako, kedy a kde sa to chce učiť. Ak v obsahu učiva v prostriedkoch vyučovania musí vzdelávaný prijať určité obmedzenia pedagogickej a spoločenskosoσιαlnej povahy, majú tieto obmedzenia viac ako doteraz rešpektovať možnosti slobodnej voľby, psychické sklony, záujmy, potreby, t.j. individualitu vzdelávaných. Rozšírenie práv žiakov a študentov musí byť doprevádzané z ich strany prijatím určitej zodpovednosti k sebe samým a ku kolektívu. Mali by byť od najmladšieho veku vedení k účasti na organizácii života školy. Mali by mať možnosť diskutovať o pravidlách určujúcich ich práva a povinnosti a tieto pravidlá by mali byť stále pružnejšie. Mimoriadnu pozornosť treba venovať vyhľadávaniu a vzdelávaniu talentovaných ľudí, pretože títo v podstate udávajú tempo rozvoja vedy, kultúry, ekonomiky. Je nevyhnutné predchádzať preťažovaniu u vzdelávaných, najmä žiakov, a to ako zákonnými opatreniami, tak aj psychohygienickými aktivitami u vzdelávaných i učiteľov.
 13. Učiteľ: Účinnosť systému celoživotného vzdelávania závisí v rozhodujúcej miere od učiteľov. Učiteľmi sa majú stať najschopnejší jedinci, ktorí sú súčasne mravne vyspelí a majú pozitívny vzťah k výchove, k vzdelávaniu. K tomu je potrebné podstatne zlepšiť spoločenské postavenie učiteľa, jeho materiálne i sociálne zabezpečenie. Učiteľ už nie je neomylnou autoritou odovzdávajúcou predpísané vedomosti, ale poradcom, ktorý pomáha vzdelávaným rozvíjať ich schopnosti a záujmy. Namiesto informovania, vysvet-

ľovania, skúšania, čo dominuje v súčasnosti v práci učiteľa, bude najmä motivovať, organizovať vhodné podmienky, radiť, pomáhať vzdelávaným, koordinovať služby na pomoc rozvoja osobnosti žiaka. Je potrebné podstatne zmeniť a zefektívniť prípravu i ďalšie vzdelávanie učiteľov. Na učiteľov sa obzvlášť vzťahuje požiadavka celoživotného vzdelávania, organizovaná najmä ako riadené sebazvdelávanie. Je potrebné zavádzať a rozširovať nové kategórie pedagogických pracovníkov: školských psychológov, výchovných poradcov, ekonomických zástupcov riaditeľov škôl a pod. Rozvoj systému celoživotného vzdelávania si vyžiada aj spoluprácu občanov bez pedagogickej kvalifikácie (napr. knihovník, technik, programátor atď.), ale aj ako dobrovoľný rodičovský, technický či študentský pomocník). Treba pritom vychádzať z toho, že ten, kto vyučuje druhých sa súčasne aj sám vzdeláva a že duševný rozvoj každého jedinca zahŕňa aj povinnosť podeliť sa s ním i s druhými ľuďmi.

14. Prostriedky vzdelávania: Pre zavádzanie systému celoživotného vzdelávania a zabezpečenie jeho vysokej efektívnosti sú veľmi dôležité prostriedky vzdelávania: organizačné formy, metódy a materiálne prostriedky. Tieto musia byť v oveľa väčšej miere orientované na vzdelávaného, na jeho individualitu, na jeho aktívnu účasť vo vzdelávaní. Prostriedky vzdelávania spolu s osobnosťami učiteľov by mali zabezpečiť realizáciu myšlienky J. A. Komenského, aby vyučovanie i učenie sa bolo príjemným a vzrušujúcim zážitkom, aby školy boli dielňami ľudskosti, aby v nich vládla radosť, hravosť, spokojnosť, a to bez znižovania nárokov na výsledky vzdelávania. Čím je človek zrelší a samostatnejší, tým má mať väčšiu slobodu vo voľbe organizačných foriem, metód i materiálnych prostriedkov vzdelávania.

Organizačné formy vzdelávania musia byť oveľa flexibilnejšie, rozmanitejšie a efektívnejšie ako tradičné. V závislosti od cieľov, učiva, schopností a záujmov vzdelávaných je potrebné organizovať individuálnu, skupinovú i kolektívnu prácu vzdelávaných v spojení s diferencovaným prístupom k nim. Okrem denného štúdia treba rozširovať ďalšie formy, ako napr. korešpondenčné kurzy, večerné štúdium, štúdium popri zamestnaní, otvorené univerzity, riadené samoštúdium atď. Je nevyhnutné znižovať vysoké počty žiakov v triedach a odstrániť viacsmernosť na školách.

Podstata moderného chápania metód vzdelávania vyplýva z tohto výroku: „Najlepší spôsob ako sa učiť je niečo robiť, najhorší spôsob ako učiť druhých je rozprávať.“ Princípom práce vzdelávaných je hľadanie, objavovanie, prežívanie, kritické postoje, zodpovednosť za výsledky. Hlavným znakom metód vzdelávania má byť motivácia, iniciatíva, samostatnosť, aktivita, uvedomelosť, tvorivosť vzdelávaných, spolupráca, spätná väzba.

V oveľa väčšej miere treba pri vzdelávaní využívať rozhlas, televíziu (vrátane satelitnej i káblovej a najmä samostatný vzdelávací kanál), videosystémy a najmä výpočtovú techniku (a v jej rámci najmä mikropočítače), ktorá môže realizovať odveký sen ľudstva — individualizáciu vzdelávania. Je potrebné podstatne skvalitniť systém tvorby učebníc. Vyriešiť značné zaostávanie vybavenosti našich škôl i školských inštitúcií modernou počítačovou, prístrojovou a laboratórnou technikou na porovnateľnej úrovni s obdobnými školami v priemyselne vyspelých krajinách, ako aj prístup k zahraničnej vedeckej a odbornej literatúre. Vzdelávací proces na školách by sa mal realizovať v odborných a špecializovaných učebniach. Základnou požiadavkou pre výstavbu školských budov by mala byť flexibilita — možnosť pružne prispôbiť sa novým požiadavkám.

15. Zásada spätnej väzby: Podmienkou efektívneho fungovania školského systému je spätná väzba — priebežná kontrola a vyhodnocovanie výsledkov a efektov (dlhodobých výsledkov, napr. úspešnosť v praxi, spokojnosť v rodinnom živote a pod.) jednotlivých štruktúrnych prvkov i celého školského systému. K tomu je potrebné vypracovať objektívne kritéria efektívnosti práce učiteľov, škôl, jednotlivých článkov riadenia, odborných inštitúcií atď., ako aj celého školského systému. Je potrebné vyvinúť validné a reliabilné prostriedky zisťovania (merania) výsledkov i efektov činnosti jednotlivých prvkov i celého školského systému. Mimoriadne naliehavé je odstránenie subjektívnosti a nespravodlivosti hodnotenia vzdelávaných. V ich hodnotení sa nemá odrážať iba okamžitý (statický) stav vedomostí a zručností, ale aj úroveň rozvoja schopností (včítane tvorivosti a schopnosti učiť sa), pokrok vo vzdelávaní, postoje, hodnotové orientácie. Hodnotenie má ukázať aj spôsoby ako vzdelávaný k svojim výsledkom prišiel, čo sa z neho môže stať a za akých podmienok. Hodnotenie má rozvíjať schopnosť sebazpoznania a sebahodnotenia vzdelávaných. Podstatne väčšiu funkciu v spätnej väzbe, v posudzovaní efektívnosti vzdelávania musia zohrávať odoberatelia: školy vyššieho typu, výrobné organizácie i rodičia.

Je nevyhnutné okamžite pristúpiť k masovému vývoju štandardizovaných didaktických testov, testov schopností, dotazníkov na zisťovanie postojov a charakteristík osobnosti. Tieto majú mať

k dispozícii nielen psychológovia, ale najmä učitelia a riaditelia škôl. Pre každú jednotku učiva musí byť stanovený jednoznačne určitý minimálny objem učiva, predstavujúci akúsi hranicu „vedenia a nevedenia“. Tento minimálny objem učiva si musí povinne osvojiť každý vzdelávaný.

16. Riadenie: V oblasti riadenia školského systému majú platiť tieto princípy: kompetencia, demokracia, decentralizácia. Základom kompetencie je odbornosť (spôsobilosť) a mravnosť, podložené výsledkami práce a jasným programom (konceptiou). Jednotlivé funkčné miesta sa majú obsadzovať na základe konkurzov a volieb (podľa špecifických podmienok jednotlivých článkov riadenia). Demokracia riadenia znamená účasť riadených na riadení a samosprávu. Predpokladom demokracie vo vzdelávaní je demokratický vzťah medzi vzdelávaným a učiteľom. Učitelia, pedagogickí pracovníci, ale aj vzdelávaní musia mať zaručené právo (a toto právo majú aj realizovať) na riadení svojej školy, školského systému i na formovaní školskej politiky. Nevyhnutná je tiež verejná kontrola školstva: rodičmi, výrobnými organizáciami, spoločenskými organizáciami, masovokomunikačnými prostriedkami. Decentralizácia riadenia znamená prechod od administratívno-prikazového systému riadenia ku koordinácii, usmerňovaniu, prognózovaniu, vytváraniu optimálnych podmienok pre prácu škôl a školských zariadení, zabezpečenie pohotového informačného toku, odstránenie zbytočných medzičlánkov riadenia, presun rozhodovacích právomocí, ale aj zodpovednosti na riaditeľov škôl atď.

Kvalifikované a efektívne zabezpečenie prevádzkovo-hospodárskych činností, najmä veľkých základných a stredných škôl, vyžaduje si vytvorenie funkcie ekonomického zástupcu riaditeľa s plnou zodpovednosťou za tento úsek riadenia školy. Riadiaci pracovníci v školstve (ale aj učitelia a ostatní pedagogickí pracovníci) nesmú nikdy upadnúť do stavu sebauspokojenia. Musia mať nepretržitú spätnú väzbu a neustále hľadať optimálne spôsoby dosahovania čo najefektívnejších výsledkov. K tomu im musí pomôcť aj pedagogická veda, ktorej úroveň je nevyhnutné podstatne zvýšiť.

Úspech alebo neúspech každej inovácie v školstve či jeho reformy závisí od postoja učiteľov. Preto je nevyhnutné, aby sa učitelia na každej inovácií či reforme školstva aktívne zúčastnili.

Treba si ale uvedomiť, že problémy školstva sú v konečnom dôsledku sociálnymi problémami, ktoré sa nedajú riešiť jednoducho iba uskutočnením nejakej reformy len v rámci školstva. Medzi spoločnosťou a školstvom má byť synergie. Je nevyhnutné, aby školstvo nebolo ako dosiaľ zostatkovou sférou našej ekonomiky, ale naopak oblasť vzdelávania sa musí stať prioritnou oblasťou v štátnom rozpočte. Všeobecne uznávaná téza, že investície do školstva sú najlepšimi investíciami, sa musí stať realitou a nie iba politickým heslom, ako tomu bolo doteraz.

Pri reforme nášho školstva treba zvážiť reálne možnosti, najmä z hľadiska dostupných ekonomických prostriedkov a kádrového potenciálu školstva. Znamená to vniesť do reformných procesov časovú dimenziu, ktorej rešpektovanie má zabrániť sklamaniu a strate dôvery v školstvo (ktorá je dnes značne otrasená) v dôsledku nerealisticky vytýčených cieľov. Zavádzajúci postup riadiacich orgánov by sa dostával do rozporu so zásadou humanizmu.

Reformu školstva v súčasných dynamicky sa meniacich podmienkach nemožno pripravovať ako niečo konečné, uzavreté. Základným krédom dneška je flexibilita. Nie nadarmo sa v niektorých krajinách hovorí o „permanentnej reforme školstva“.

V tejto našej úvahe sme sa pokúsili naznačiť základné myšlienky vyjadrujúce podstatu demokratizácie, modernizácie a v určitom zmysle nového ducha československého školstva.

Nerobíme si nárok na vyčerpanie skúmanej problematiky. Predkladáme naše myšlienky na posúdenie učiteľskej verejnosti a budeme vďační za akékoľvek pripomienky, návrhy, doplnky či zmeny. Na ich základe správu doplníme, príp. prepracujeme. Po schválení MŠMT SR by naša správa mohla byť východiskovým dokumentom pre ostatné expertné skupiny MŠMT SR, ktoré by mali naše idey rozpracovať a konkretizovať na jednotlivé zložky československej výchovnovzdelávacej sústavy.

POZNÁMKY

¹ Bližšie pozri Coombs, P. H.: *The World Crisis of Education. A System Analysis*. London 1968.
Husén, Z.: *The School in Question*. Oxford 1989.

Illich, I.: *Deschooling Society. World Perspectives*. New York 1970.

² Bližšie pozri Kupisiewicz, C.: *Szkola współczesna — krytyka i koncepcje przebudowy*. Studia pedagogiczne. III, 1988.

³ Bližšie pozri *Hodnocení vzdělávacích výsledků školské soustavy*. Praha, Ústav školských informací 1989.

⁴ Bližšie pozri Kováč, L.: *Potrebujeme jednotu prírodovedného a humanitného vzdelania*. Učiteľské noviny. XL 1990, č. 2.

⁵ UNESCO: *Approved Programme and Budget for 1977–78*. Paris, UNESCO 1977.

⁶ Faure, E. at al.: *Learning to be*. Paris, UNESCO 1972.

⁷ Faure, E. at al.: *Learning to be*. Paris, UNESCO 1972.

⁸ Pozri napr. Rassekh, S. — Vaidenau, G.: *The Contents of Education*. Paris, UNESCO 1987.
Hummel, C.: *Education Today for the World of Tomorrow*. Paris, UNESCO 1988.

Faure, E. at al.: *Learning to be*. UNESCO 1972.

Kauffman, D. L.: *Reflections on the Future Development of Education*. Paris, UNESCO 1985.

⁹ *Integračné tendencie európskych kapitalistických krajín vo výchove a vzdelávaní a ich spolupráce v tejto oblasti*. Bratislava, ÚŠI 1989.

Došlo do redakcie: 14. 12. 1992

Autor: PhDr. IVAN TUREK, CSc., Metodické centrum v Prešove